

İSLÂM FIKHINDA TESETTÜR (*)

Suat ERDEM (**)

Öz

Sözlükte “gizlenmek” anlamına gelen tesettür, dini bir kavram olarak, kişinin bir zaruret bulunmaksızın açılması ve bakılması helal olmayan uzuvlarını örtmesi anlamına gelmektedir. Tesettürden genellikle kadınların, nikâhlanabileceği erkeklere karşı örtünmesi anlaşılmaktadır.

İslam'ın kendine has bir örtünme anlayışı ve adabı vardır. İslam'a göre insan, bedenini sergilemek ve arzu uyandırmak için değil bilakis bedenini örtmek ve arzuları gemlemek ve azaltmak için giyinir. Tesettürle ilgili getirilen düzenlemelerde özellikle kadınlara mahsus olmak üzere kendine has bir örtünme nizamunun getirildiği asırlar boyu bütün İslam âlimleri tarafından kabul edilmiştir.

İnsanın avret sayılan kısımlarının örtülmesi hususunda fıkıhçılar arasında ittifak; ancak hangi uzuvların avret olduğunda ise ihtilaf söz konusudur. İslam dini tesettüre önem vermekle birlikte, örtünmenin şekli konusunda ayrıntıya girmemiş, bunu örf ve âdete bırakmıştır. Böylece her çağda ve bölgede bu emrin yerine getirilmesine imkân verilmiştir. Tesettür, evrensel ve sürekli bir hüküm; örtünmenin şekli ise yereldir. Ancak tesettür için kullanılan elbiselerin vücut hatlarını belli etmeyecek genişlikte, altını göstermeyecek kalınlıkta ve avreti kapatacak büyüklükte olması gibi bazı vasıflarının bulunması gerektiği de açıktır.

Anahtar Kelimeler: Tesettür, Avret, Ziyet, Mahrem, Elbise.

Modest Dress in the Sense of Islamic Law

Abstract

Having the lexical meaning of "hiding", modest dress means one's baring without any necessity and covering the parts that aren't halal to be seen. It is generally understood from the modest dress that the women's being covered against the men with whom they can get married.

Islam has its own sense and morals of purdah. In respect of Islam, mankind wears not for presenting his body and instilling desire but for covering his body and curbing and also lessening his desires. Within the arrangements handed related to the modest dress, it has been accepted by all the Islamic Scholars for centuries that there has been a covering order especially for the women.

*) Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin düzenlemiş olduğu “Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algısı” Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

**) Yrd. Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Temel İslam Bilimleri Bölümü (e-posta: suaterdem@hotmail.com).

The fiqh scholars have agreed upon the fact that man should cover his body parts accepted as the private parts but there's a controversy based on the thought of which of the body parts are the private ones. Islam, together with caring about being covered, hasn't descended to the particulars about the style of being covered and has let it out to the customs and traditions. Thus, it allowed to the people to carry out this command in any age and in any region. Modest dress is universal and permanent as a provision and its style is regional. Nevertheless it is quite clear that there must be some qualifications such as the cloth of modest dress should be large enough not to show the body lines, should be thick enough not to show inside and should be wide enough to cover the private parts.

Keywords: Modest Dress, Private Parts, Adornments, Confidential, Dress.

GİRİŞ

Giyinme insana has bir durum olup yaratılış gereğidir. Bu sebeple örtünme bütün ilahi dinlerde üzerinde önemle durulan bir husustur. Kur'an'da mahrem olmayan insanların birbirlerine cinsel içerikli bakmalarını yasaklayan ve örtülmesi gereken yerlerini örtmelerini emreden 10 kadar ayet vardır. Hem erkek hem kadına gözlerini karşı cinsle karşı süzerek bakmaktan sakındırma emredilmektedir. Ayrıca kadınlara, başörtülerini yakalarının üzerini örtecek kadar sarkıtmaları ve sokağa çıkacakları zaman da dış elbiselerini üstlerine almaları emredilmektedir. Araf suresinin 26, 27 ve 31. ayetleri ile Nahl suresinin 81. ayetinde ise hem umumi hayat kaidesi olarak elbise ve örtünmeden bahsedilmekte hem de namaz ve hac ibadetleri sırasında örtünme emredilmektedir.

İslam, Müslümanların güzel giyinmelerini, iyi görünmelerini, Allah'ın kendileri için yarattığı süs ve elbiseden faydalanmalarını ve güzel bir görünüm içinde bulunmalarını tavsiye etmiş ve “*Deki: “Allah’ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızık kim haram kılmış?” De ki: “Bunlar, dünya hayatında mü’minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür...”*¹ ayeti ile bunu belirtmiştir.²

İslam'a göre giyimin, “*Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süs-lenecek elbise verdik...”*³ “*Ey Âdemoğulları! Her mescide gidiğinizde ziynetlerinizi alınz...*”⁴ ayetlerinden de anlaşıldığı üzere avret mahallinin örtülmesi ile güzel ve süslü görünmek şeklinde iki gayesi vardır. Ancak örtünmede ölçülü olmalı ve meşru sınırlar içinde kalınmalıdır. Aksi takdirde “*Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi şeytan sizi de saptırmazın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları*

1) 7/A'râf/32.

2) el-Karâfî, Şihâbuddin Ahmed b. İdrîs (ö.684/1285), *eż-Zehîra*, Dâru'l-Ğarb, Beyrut, 1994, C.XIII, s.260; el-Kardâvî, Yusuf, *İslam'da Helâl ve Haram*, Çev. Ramazan Nazlı, İstanbul, trs., s.86-88.

3) 7/A'râf/26

4) 7/A'râf/31.

iman etmeyenlerin dostları kalmıştır."⁵ ayetinde de ifade edildiği üzere kişi İslam'ın yolundan ayrılmış ve şeytanın çağrısına uymuş olur. İnsan örtünmek suretiyle şeytanın yolundan ayrılmış olmaktadır.⁶

Avret, tesettür ve avrete bakma konuları, fıkıh kitaplarında Kitâbu's-Salât başlığı altındaki setru'l-Avret,⁷ Kitâbu'l-Hac,⁸ Kitâbu'l-Kerâhiyye⁹, Kitâbu'l-İstihsân¹⁰, Kitâbu'l-Hazri ve'l-İbâhe¹¹ ve Kitâbu'n-Nikâh¹² başlıkları altında incelenmektedir.

I. İslam Fıkıhında Avret ve Sınırları

Avret sözlükte herhangi bir şeydeki kusur ve eksiklik, kendisine düşmanın girebileceği şekilde açıklığın ve gediğin bulunduğu ev veya insanın kendi vücudundan utancından dolayı örttüğü uzuv gibi anlamlara gelmektedir.¹³ Avretin fıkıhtaki anlamı ise erkek ve kadının vücudunda örtülmesi gereken ve başkasının bakmasının haram olduğu uzuvlar demektir.¹⁴

Nur 30 ve 31. ayetlerinde edep yerinin korunması, zinadan ve bakışlardan korumak anlamına¹⁵ geldiği için avretin örtülmesinin farziyeti hususunda fıkıhçılar arasında ittifak bulunmakla beraber avretin sınırlarında ise ihtilaf bulunmaktadır.

5) 7/A'râf/27.

6) el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 84, 85.

7) Mevsîlî, el-İhtiyâr, Abdullah b. Mahmûd (ö.683/1285), *el-İhtiyâr Li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, C.I, s.45. (*el-İhtiyâr*)

8) Mevsîlî, el-İhtiyâr, *el-İhtiyâr*, C.I, s.139.

9) Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s.153.

10) eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasen (ö.189/804), *Kitâbu'l-Asl*, Beyrut 1990, C.III, s. 43. (*el-Asl*)

11) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 44.

12) Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (ö.676/1278), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mehezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005, C.XVII, s. 290-297. (*el-Mecmû'*); er-Remlî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Misrî (ö.1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, C.IV, s. 25-55. (*Nihâyetü'l-Muhtâc*)

13) Neseî, Necmuddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (ö.537/1143), *Tilbetü'l-Talebe fi'l-İstulâhâti'l-Fikhiyye*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1995, s. 198. (*Tilbetü'l-Talebe*); Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 636; Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed (ö.977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Daru'l-Feyhâi, Şam, 2009, C.I, s. 507. (*Muğni'l-Muhtâc*); er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.II, s. 5-7.

14) Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.I, s. 507; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.II, s. 5-7; Köse, Saffet "Helâller-Harâmlar", *İslam İbâdet Esasları*, Ankara, 2013, s. 332. (*Helâller-Harâmlar*)

15) er-Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer el-Bekrî eş-Şafî (ö.604/1207), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, C.XXIII, s. 178; el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Mâlikî (ö.671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2006, C.VI, s. 327. (*el-Câmi'*); İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil el-Kureşî ed-Dimeşkî eş-Şafî (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, s. 1112.

Avret konusu, erkeğin erkeğe, erkeğin kadına, kadının erkeğe ve kadının kadına göre avreti şeklinde dört başlık altında incelenmektedir.

A. Erkeğin Avreti

Erkeğin avreti, Cumhuriyet'e göre göbek ile diz kapağı arası¹⁶ iken bazı fakihlere göre sadece edep yerleridir. Buradaki ihtilaf ise birbiri ile çelişen "Uyluk avrettir"¹⁷ hadisi ile Hz. Enes'ten rivayet edilen "Hz. Peygamber Hayber'e savaş ilan ettiği zaman sabah vakti alacakaranlıkta sabah namazını Peygamber'le beraber kıldıktan sonra Peygamber ve Ebû Talha atına bindi ben de Talha'nın atının terkesine bindim. Peygamber Hayber sokaklarında gezerken dizlerim peygamberin uyluğuna dokundu ve uyluğundaki izar sıyırıldı ve uyluğu görüldü, ben de baktım"¹⁸ hadislerinden kaynaklanmaktadır.¹⁹

Hanefi mezhebine göre, erkeğin avreti, göbek hariç diz kapağı dâhil olmak üzere göbek ve diz kapağı arasıdır.²⁰ Şafî mezhebi²¹ ile Maliki²² ve Hanbeli²³ mezhebindeki ağırlıklı ve geçerli görüşe göre erkeğin kadına ve erkeğe göre avreti, göbek altından itibaren

16) ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (ö.538/1144), *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'uyuni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s. 726. (*Tefsîru'l-Keşşâf*); İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed (ö.595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, C.I, s. 90. (*Bidâyetü'l-Müctehid*); el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 336; es-Sâbü'nî, Muhammed Alî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, İstanbul, trs., C.II, s. 152-154, 161; Said Havva, (ö.1989), *el-Esâs fî't-Tefsîr*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992, C.X, s. 32; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 332; Apaydın, H. Yunus, "Namaz", *İman ve İbadetler*, İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2001, s. 229, 230. (*Namaz*); Koca, Ferhat, *İslam İbadet Esasları*, Ankara, 2013, s. 110, 111; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 161.

17) Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, Kitâbu's-Salât 12; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed İbn İsmâ (ö.297/910), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2002, Kitâbu'l-Edeb 74.

18) Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Kitâbu's-Salât 12.

19) İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C.I, s. 90.

20) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 47-49, 52, 54, 55; Mevsilî, el-İhtiyâr, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45, C.IV, s. 154; Gözübenli, Beşir, "Namaz", *İslam İbadet Esasları*, Ankara, 2013, s. 81, 82. (*Namaz*); Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 332; Apaydın, *Namaz*, s. 229, 230; Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 110, 111; Karaman, Hayreddin, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, C.IV, s. 70.

21) Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Umm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, C.I, s. 181; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali (ö.476/1084), *el-Mühcezzeb*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2003, C.I, s. 216, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed (ö.505/1112), *el-Vecîz fî Fikhi Mezhebi'l-İmami's-Şafî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 40, 246. (*el-Vecîz*); er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176, 178; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.III, s. 170, 171, C.XVII, s. 295-297; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1113; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.I, s. 508, 509, C.IV, s. 36, 41, 42; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.II, s. 7; Gözübenli, *Namaz*, s. 82.

22) Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 102, 103.

23) İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî el-Hanbelî (ö.620/1224), *el-Muğni*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, C.I, s. 651, 652.

diz kapağı arasındır. Göbek ve diz kapağı avret değildir. İbn Hazm'e göre ise, erkeğin avreti iki edep yeri olup uyluklar avret değildir.²⁴

Hanefiler dizin avret olduğunu belirtirken “*Diz avrettendir*”²⁵ hadisini delil olarak kullanmakta ve baldır kemiği ile uyluk kemiğinin birleşim yeri olan dizi ihtiyaten avret olarak kabul etmektedirler.²⁶

Uyluğun avret olduğunu kabul eden Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli fıkıhçılar “*Göbeğin altı ve dizin üstü avrettendir*”²⁷, “*Hz. Peygamber uyluğu açık iken mescitte oturan Cerhed'e uğradı ve “iki uyluk avrettir” dedi*”²⁸ ve “*Uyluk avrettir*”²⁹ gibi hadisleri delil olarak kullanmaktadır.³⁰

Uyluğun avret olduğunu kabul etmeyen Zahiriler ve bazı Maliki ve Hanbeli fıkıhçılar ise “*Hz. Peygamber Hayber'e savaş ilan ettiği zaman sabah vakti alacakaranlıkta sabah namazını Peygamber'le beraber kıldıktan sonra Peygamber ve Ebû Talha atına bindi ben de Talha'nın atının terkesine bindim. Peygamber Hayber sokaklarında gezerken dizlerim peygamberin uyluğuna dokundu ve uyluğundaki izar stırıldı ve uyluğu göründü, ben de baktım*”³¹ hadisini ve peygamberimizin sahabenin uyluğuna vurarak bazı şeyleri açıklamış olmasını delil olarak kullanmaktadır. Çünkü uyluk avret olsaydı peygamberin dokunmaması gerekirdi. Uyluğun avret olduğunu belirten hadisleri ise zayıf olarak değerlendirmektedirler.³²

B. Kadının Avreti

1. Kadının Mahremi Olmayan Erkeğe Göre Avreti

Fıkıhçıların Nur suresi 31. ayetinin “*kendiliğinden görünen kısımlar*” ifadesini farklı anlamalarından dolayı kadınların avreti hususunda farklı sonuçlara ulaşmıştır.

24) İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelîsî (ö.456/1064), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, C.II, s. 241-247, C.IX, s. 163. (*el-Muhallâ*)

25) Dârakudnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen el-Bağdadî (ö.385/995), *Sünenü'd-Dârakudni*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1966, Kitâbu's-Salât 2. (*Sünen*)

26) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 47-49, 52; es-Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl (ö.483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût fi'l-Fikhi'l-Hanefî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, C.XII, s. 355-360. (*el-Mebsût*); Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45.

27) Dârakudnî, Kitâbu's-Salât 2.

28) Tirmizî, *Kitâbu'l-Edeb*, 74.

29) Buhârî, *Kitâbu's-Salât*, 12; Tirmizî, *Kitâbu'l-Edeb*, 74.

30) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 651, 652; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 102,103; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297.

31) Buhârî, Kitâbu's-Salât 12.

32) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 241-247; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 464; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 102,103; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; es-Sâbü'nî, *Tefsîru Âyâtü'l-Ahkâm*, C.II, s. 152, 153; el-Kardâvî, *İslâm'da Helâl ve Haram*, s. 161.

İslam fakihlerinin büyük bir kısmı ayetteki bu ifadeyi ağırlıklı olarak yüz ve iki el olarak anlamaktadır. Bazı âlimler buna iki ayağı da ilave etmektedirler. Fakihler, bu uzuvların açık kalmasını, kadının yürüme ve iş yapma zarureti, örtülmesinin açık bir zorluğu gerektirmesi ve hacca ve namazda el ve yüzün açık kalması gibi farklı gerekçelerle ve Esmâ hadisi³³ ile temellendirmektedirler.³⁴ “*Kendiliğinden görünen uzuvlar*” ifadesini mesela İbn Abbâs, İbn Ömer, Atâ, İkrime, Sâid b. Cübeyr, Dahhak ve İbrahim en-Nehâî yüz, eller ve yüzük³⁵; Hz. Aişe ve Katâde yüz, eller, yüzük ve bilezik;³⁶ Evzâi yüz, iki el ve elbiseler;³⁷ Abdullah b. Mesud ise örtü ve dış elbise³⁸ olarak yorumlamışlardır.

Hanefi ve Maliki mezhebi ile İbn Hazm ve Şafii ile Hanbelilerdeki hâkim görüşe göre, kadının el ve yüz hariç diğer kısımları avrettir. Çünkü günlük işleri yapabilmek için iki el ve yüzün açık bulunması zarureti bulunmaktadır.³⁹ Şafii ve Hanbeli mezhebindeki diğer görüşe göre kadının avreti vücudunun tamamıdır.⁴⁰ Ayakların ise avret olduğu ve olmadığı şeklinde Hanefi mezhebi ile Şafii mezhebinde iki ayrı görüş bulunmaktadır.⁴¹

Kadınların elinin ve yüzünün avret olmadığını belirten fakihler şu gerekçeleri ileri sürmektedirler;

- 33) “*Ebu Bekir’in kızı Esmâ üzerinde ince bir elbise varken Peygamber’in huzuruna girdi. Peygamber ondan yüz çevirerek Ey Esmâ kadın buluş çağına girdiği zaman kendi eli ve yüzünü işaret ederek buraların dışında başka yerin görünmesi doğru değildir dedi.*” (Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş’as es-Sicistânî el-Ezdfî (ö.275/889), *Sünenü Ebi Dâvud*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2001, Kitâbu’l-Libâs 33.
- 34) ez-Zemahşerî, *Tefsîru’l-Keşşâf*, s. 726, 727; el-Kurtûbî, *el-Câmi’*, C.VI, s. 331; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45, 46, C.IV, s. 156; en-Nesefî, *Tilbetü’t-Talebe*, s. 777, 778; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, s. 1113; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, C.IV, s. 28; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 171, 172, C.XVII, s. 290-293; Said Havva, *el-Esâs fi’l-Tefsîr*, C.X, s. 32; Yazır, Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dîni Kur’an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979, C.V, s. 3505. (*Hak Dîni*); el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 163, 164, 167.
- 35) İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, s. 1113; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, C.IV, s. 28; el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 163, 164.
- 36) el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 163, 164.
- 37) el-Kurtûbî, *el-Câmi’*, C.VI, s. 330.
- 38) el-Kurtûbî, *el-Câmi’*, C.VI, s. 330.
- 39) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 241, 249; Şirâzî, *el-Mühhezzeb*, C.I, s. 216, 217; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 370-373; er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176, 177, 179; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.XVII, s. 295; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 105, 106; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö.710/1310), *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2008, s. 777, 778. (*Tefsîru’n-Nesefî*); Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, C.IV, s. 27, 28; Seyyid kutub, (ö.1967), *Fî Zilâti’l-Kur’an*, Çev. Salih Uçan, Vahdettin Uçan, Mehmet Yolcu, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1991, C.VII, s. 476; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti’l-Ahkâm*, C.II, s. 154; er-Remlî, *Nihâyetü’l-Muhtâc*, C.VI, s. 187; Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 111; el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 162.
- 40) Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 171, 172; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti’l-Ahkâm*, C.II, s. 154. Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 111.
- 41) es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 370-373; er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, C.XXIII, s. 179; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45, 46, C.IV, s. 156; en-Nesefî, *Tilbetü’t-Talebe*, s. 777, 778.

- 1- Hz. Ayşe'nin rivayet ettiği "Ebu Bekir'in kızı Esmâ üzerinde ince bir elbise varken Peygamber'in huzuruna girdi. Peygamber ondan yüz çevirerek Ey Esmâ kadın buluş çağına girdiği zaman kendi eli ve yüzünü işaret ederek buraların dışında başka yerin görünmesi doğru değildir dedi." hadisi iki el ve yüzün avret olmadığına delalet etmektedir.⁴² Bu hadis zayıf olmasına rağmen fitneden korkulmadığı zaman yüzün ve ellerin görünebileceği hususundaki birçok sahih hadisler bu hadisi kuvvetlendirmektedir.⁴³
- 2- Has'am kabilesine mensup bir kadının veda haccında Peygamber'den fetva sorarken Peygamber'in bineğinin terkinde bulunan Abbas'ın oğlu Fazl'ın kadına baktığını belirten hadise göre kadının yüzü avret olsaydı Peygamber'in kadına yüzünü örttürmesi gerekirdi.⁴⁴
- 3- Kadınlar namaz kılarken ve tavaf yaparken yüzleri ve elleri açık bulunmaktadır. Hz. Peygamber, kadının ihramlı iken ellerini ve yüzünü örtmesini yasaklamıştır. Şayet buralar avret olsaydı Hz. Peygamber bu kısımların örtülmesini yasaklamazdı.⁴⁵
- 4- "Mümin erkeklere de ki; gözlerini bakmaktan sakınsınlar"⁴⁶ ayetinde kadının yüzünün avret olmadığına işaret vardır. Çünkü kadının yüzü avret olduğu için örtülecek olsaydı bu durumda gözleri sakınma hususundaki emre gerek kalmazdı.⁴⁷

Kadınların iki elinin ve yüzünün avret olduğunu ileri süren fakihler ise şu gerekçeleri ileri sürmektedirler;

- 1- Nur suresi 31. ayeti ziynetin gösterilmesini haram kılmıştır. Ziyet ise yaratılıştan gelen ve sonradan elde edilen olarak ikiye ayrılmaktadır. Yüz yaratılıştan gelen ziyet olup güzelliğin ve fitnenin merkezidir. Sonradan kazanılan ziyetler ise kadının kendisini güzelleştirmek için kullandığı elbiseler, süs takıları, sürme, kına vs. gibi hususlardır. Ayet ise mutlak olarak bütün ziyetlerin yabancı erkeklerin yanında gösterilmesini yasakladığı için yüz de gösterilmesi yasak olanlar kapsamında bulunmaktadır. Çünkü "Kendiliğinden görünün kısım hariç" ayeti, kadının yüzü değil kastı dışında kendiliğinden görünen ziyeti anlamına gelmektedir.⁴⁸
- 2- Yabancı kadına bakılmasını yasaklayan hadislere göre yüz kısmı da bakılması yasak olduğu için avrettir.⁴⁹

42) Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 154, 155.

43) el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 162.

44) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 248, C.IX, s. 162.

45) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.I, s. 216, 217; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 154, 155.

46) 24/Nur/30.

47) el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 164, 165.

48) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 155, 156.

49) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 155, 156.

- 3- “Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyiniz”⁵⁰ ayeti her ne kadar Hz. Peygamber’in hanımları hakkında nazil olmuşsa da diğer Müslüman kadınları da kapsamaktadır ve buna göre kadının yüzü avret olmaktadır.⁵¹
- 4- Kadınlara bakmanın yasak oluşu fitneyi engellemeye yöneliktir. Saça ve ayağa bakmaya göre yüze bakmak daha çok fitneye sebep vereceği için yüz öncelikli avrettir.⁵²

Müteahhir âlimler ise kadının sokağa çıkarken yüzünü örtmesinin bizzat gerekli olmayıp umumi maslahattan ve terki durumunda mürüetini ihlalden dolayı kadının yüzünü ve ellerini örtmesinin gerekliliğini belirtmektedirler.⁵³

2. Kadının Mahremi olan Erkeğe Göre Avreti

Kadınların iç ziynetlerini gösteremeyeceği erkeklerden Nur suresi 31. ayeti gereği kocası ve yakın akrabası olan erkekler istisnadır. Bu istisnanın illeti ise yakınlığa bağlı olarak bu erkeklerin mahremi olan bayanlarla sürekli beraber yaşamaları, yanlarına sürekli girip çıkmaları dolayısıyla sürekli birbirlerine bakmalarını gerektiren bir zaruretin bulunması ve cinsel fitneden emin olunmasıdır.⁵⁴

Fakihler, kadının mahremi olan erkeğe göre avretinin sadece edep yerleri olduğundan başlayıp kadının yüzü ve iki eli hariç diğer tüm kısımlarının avret olduğunu belirten görüşlere varıncaya kadar farklı anlayışları ortaya koymuşlardır.

İbn Hazm’a göre kadının mahrem akrabasına göre avreti, sadece edep yerleridir. Edep yerleri dışındaki kısımların avret olmamasında saç, göğüs, baş, kol, ayak, karın ve sırt gibi kısımlar arasında fark bulunmamaktadır.⁵⁵

Ağırlıklı olarak Şafii mezhebi hukukçularının da bulunduğu fakihlere göre kadının neseben, evlilikten dolayı ve süt akrabalıktan dolayı mahremi olan erkeklere göre avreti diz kapağı ve göbük arası kısımdır.⁵⁶

Hanefi ve Hanbeli mezhebine ve bazı Şafii fakihlerine göre kadının avreti, diz kapağı ve göbük arasına ilaveten sırt ve karındır. Yüz, iki el, ayaklar ve hizmet esnasında açılan kulak, boyun, saç, göğüs, kollar ve bacaklar gibi gizli ziynet yerleri mahrem erkeklere

50) 33/Ahzâb/53.

51) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 155, 156.

52) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 155, 156.

53) Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 297; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 31, 32; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187, 188.

54) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 727; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 159-161.

55) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 163, 164.

56) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.CXXIII, s. 177; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 33. Seyyid kutub, *fî Zilâlî'l-Kur'an*, C.VII, s. 478.

avret değildir.⁵⁷ Çünkü zıharda kişi karısının sırtını annesinin sırtına benzetmektedir. Bu da anne sırtının avret olduğu anlamına gelmektedir. Şehvet uyandırmada ise karın sırttan daha etkin olduğu için bu kısım da avrettir.⁵⁸ Gazzali’ye göre kadının mahremi olan erkek akrabasının yanında avreti iki eli ve yüzü hariç diğer kısımlarıdır.⁵⁹

3. Kadının Kadına Göre Avreti

Müslüman kadının diğer bir kadına göre avreti Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhebinin de bulunduğu Cumhur’a göre, göbek altı ile diz kapağı arası⁶⁰, İbn Hazm’a göre ise sadece edep yerleridir.⁶¹ Ancak Nur suresi 31. ayetindeki “*kendi kadınları*” ifadesini müslüman kadınlar şeklinde yorumlayan selef âlimlerinin çoğu ve Şafii mezhebi âlimlerinin bir kısmı, müslüman kadınların müslüman olmayan kadınlara göre avretini yüz ve eller hariç vücudun diğer kısımları olarak kabul etmişlerdir.⁶² Bu görüşü savunan İslam âlimleri hem Hz. Ömer’in, valisi Ebû Ubeyde’ye gönderdiği yazı ile gayr-i müslim kadınların müslüman kadınlarla beraber hamamlara gitmekten alıkonulması şeklindeki emrini hem de gayr-i müslim kadının, müslüman kadının süs yerlerini ve güzelliklerini kendi kocalarına, kardeşlerine ve yakınlarına tavsif etme ihtimali göz önünde bulundurmaktadırlar.⁶³

Müslüman kadının, yanında bulunduğu kadının müslüman veya gayri müslim olması arasında fark görmeyen İslam âlimleri ayetteki “*kendi kadınları*” ifadelerini müslüman kadınlar diye anlamının uygun olmadığını, bütün kadınların kastedildiğini çünkü

57) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 43-45; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 365, 366; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 455, 456; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 155, 156; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 297; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 727; en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777, 778; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3507, 3508; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 165-167.

58) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 43-45; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 365; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 155, 156.

59) Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 245.

60) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 54, 55; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 361; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 464; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 101; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 154; en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1114; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 40, 41; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3508; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 53, 154.

61) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 163.

62) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176, 180; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1114; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 40, 41; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 153, 154.

63) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176, 180; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1114; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 334; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.V, s. 40, 41; Seyyid kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, C.VII, s. 477, 478.

Yahudi ve kâfir kadınların Peygamber'in eşlerinin yanına sürekli girip çıktıklarını ve Peygamber'in hanımlarının diğer müslüman kadınlarla nasıl bir arada bulunuyorsa onlarla da aynı şekilde bir arada bulduklarını belirtmektedirler.⁶⁴

C. Avrete Bakmak

İslam'da kadının erkeğe, erkeğin de kadına cinsel içerikli kötü bakışları ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Çünkü zinaya götüren süreçte önce bakış sonra tebessüm sonra selamlaşmak sonra konuşmak sonra randevu ve sonra da belki buluşmak söz konusudur. Bunun içindir ki Nur suresinin 30 ve 31. ayetlerinde insanlar, hem karşı cinse bakmaktan sakındırılmakta hem de kendi avretlerini örterek diğer insanların cinsel içerikli bakışlarından ve zinadan korunmakla emrolunmaktadır.⁶⁵ Bakışı sakınmak demek bakışı biraz kısmak ve gelip geçenleri süzercesine gözü serbest bırakmamaktır. Diğer cinse bakıldığı zaman bakış bakılanın güzelliklerine nüfuz etmemeli, fazlaca onun üzerinde durmamalı ve hemen ondan ayrılmalıdır.

“*Ya Ali! Bakışların birbirini takip etmesin! Çünkü birinci bakış senin, diğerleri ise başkasının hakkıdır*”⁶⁶ ve “*Erkek erkeğin avretine, kadın da kadının avretine bakmasın.*”⁶⁷ gibi hadisler insanların avretlerine bakmayı yasaklamakta ve bunu göz zinası olarak kabul etmektedir. Çünkü bu tür bakışlar meşru olmayan yoldan lezzet almak ve cinsi arzuları tatmin etmek demektir.⁶⁸

İnsanların karşı cinse veya kendi cinslerine bakışı, fakihler tarafından erkeğin erkeğe bakışı, erkeğin kadına bakışı ve kadının erkeğe bakışı şeklinde ele alınıp değerlendirilmektedir.

Erkeğin diğer bir erkeğin avret yerleri dışındaki kısımlarına bakması, Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre caizken⁶⁹ Şafii mezhebine göre şehvet ve fitne olmaması şartıyla caizdir.⁷⁰

64) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 727; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 180; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 464; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C.X, s. 59; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3507.

65) Şîrâzî, *el-Mühcezzeb*, C.I, s. 215, C.II, s. 680, 681; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 101; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3503, 3504.

66) Tirmizi, *Kitâbu'l-Edeb* 62.

67) Tirmizi, *Kitâbu'l-Edeb* 72.

68) Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 159-162; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C.X, s. 32.

69) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 54, 55; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 154; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 464.

70) Şîrâzî, *el-Mühcezzeb*, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 36.

Erkeğin mahremi olmayan bayanın el ve yüzüne bakması şehvet ve fitne bulunmaması durumunda Hanefi mezhebi ve İbn Hazm'a göre caizken⁷¹ Şafii mezhebinde çoğunluğun görüşüne göre mekruh⁷² Şafii mezhebindeki diğer görüşe ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise haramdır.⁷³ Bundan dolayı fitne oluşturabilecek ve şehveti tahrik edebilecek bakışlardan korunmak için kadınların yüzleri açık olarak sokağa çıkmaları uygun görülmemiştir.⁷⁴ Hatta iki el ve yüzün avret olmamakla beraber bakış açısından avret olduğunu düşünenler de vardır.⁷⁵

Kadının yüzüne bakışın haram olduğu görüşünde olanlar “*Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyiniz*”⁷⁶ ayeti ile bazı hadisleri delil getirmektedirler. Yine evlenmeyi isteyen kişinin kadına bakmasının mübahlığının vurgulanmasını evlenme isteği yokken yüze bakmanın haramlığına delalet ettiğine yorumlamakta, Esmâ hadisini ise zayıf kabul etmekte, sahih olsa bile bu olayın hicâb ayetinden önce olduğunu kabul etmektedirler.⁷⁷

Erkeğin mahremi olmayan kadının iki el ve yüzüne şehvet ve fitne ihtimali varsa bakması,⁷⁸ şehvet ve fitne ihtimali bulunmasa bile yüzüne ve eline dokunması ittifakla haramdır. Ancak kadının veya erkeğin şehvet duyulmayacak kadar yaşlı olması istisnadır.⁷⁹

Hanefi, Maliki, Şafii mezhebi ve İbn Hazm'a göre, erkek evlenmek istediği kadının avret olmadığı için yüzüne ve ellerine bakabilir.⁸⁰ Hanbeli mezhebi fıkıhçıları ve Gazzali ise erkeğin evlenmek istediği kadının sadece yüzüne bakabileceği ve iki el ve ayağa avret

71) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 49-51; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 162, 163; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 372; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 156, 157;

72) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 460; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293, 297; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 30-32; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187.

73) Gazzâlî, *el-Vecz*, s. 245, 246; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 460, 461; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293, 297; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 30-32; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 151, 152.

74) Gazzâlî, *el-Vecz*, s. 245, 246; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293, 297; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 30-32; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 151, 152.

75) er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187.

76) 33/Ahzâb/53.

77) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 460, 461.

78) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 43-45, 49-51; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 365, 366, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 460; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293, 297; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 156, 157; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 30-32; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 187; el-Kardâvî, *İslâm'da Helâl ve Haram*, s. 162.

79) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 49-51; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 156, 157.

80) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 680, 681; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 374; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Ke-bîr*, C.XXIII, s. 176, 177; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 290-293; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 27, 28; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.VI, s. 185, 186.

oldukları için bakamayacağı görüşündedirler. Çünkü kadının tüm vücudu avret iken ihtiyaç gereği yüz istisna tutulmuş ve yüze bakmakla bu ihtiyaç giderildiği için kalan kısımlara bakmak haram üzere devam etmektedir.⁸¹ “Sizden biriniz bir kadına talip olduğunuz zaman kendisini evliliğe iletcek şekilde bakmaya imkân bulduğu kısımlara baksın”⁸², “Hz. Peygamber Ensardan bir kadınla evlenen bir sahabiye “O kadına bak, çünkü o Ensarlı kadınların gözlerinde kusur bulunmaktadır” dedi.”⁸³ ve “Muğire b. Şube bir kıza talip olunca peygamberimiz “Ona bak, bu aranızdaki sevgi ve ülfetin devamı için daha uygundur” dedi”⁸⁴ gibi hadislerde bu hususta izin bulunmaktadır.⁸⁵

Mu'minûn suresinin 5-7. ayetleri ile Me'ric suresinin 29-31. ayetlerinde de belirtildiği üzere karı koca arasında şehvetli veya şehvetsiz bakma, görme ve dokunma bakımından bir sınırlama yoktur.⁸⁶ Fakat bazı âlimler karı kocanın birbirlerinin edep yerlerine bakmalarının mekruh olduğu kanaatinde dirler.⁸⁷

Koca dışında kalan mahrem akrabaların, kadının diz kapağı ile göbük arasına bakmasının yasaklığında ittifak bulunmakla beraber diğer kısımlarla ilgili fıkıhçılar arasında uygulama, ihtiyaç, zinet ve şehvet ihtimali göz önünde bulundurularak çeşitli sınırlandırmalar yapılmıştır.⁸⁸

İbn Hazm, Nur suresi 31. ayetini göz önünde bulundurarak mahrem erkeklerin kadının edep yerleri dışındaki kısımlarına bakabileceğini belirtmektedir. Edep yerlerine bakmak sadece kocası için mümkündür. Edep yerleri dışındaki kısımlara bakılması noktasında saç, göğüs, baş, kol ayak, karın ve sırt gibi kısımlar arasında fark görmemektedirler.⁸⁹

81) Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 245; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C.I, s. 672, C.VII, s. 453, 454.

82) Ebû Dâvûd, *Kitâbu'n-Nikâh*, 19.

83) Müslim İbnu'l-Haccâc en-Nisâbü'rî (ö.261/875), *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, *Kitâbu'n-Nikâh* 3471.

84) Tirmizi, *Kitâbu'n-Nikâh* 5.

85) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 161; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 680, 681; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C.II, s. 3; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.IV, s. 190, 191; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 27, 28.

86) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 59; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 165; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 177, 178; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 297; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 50-52; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.IV, s.190, 191; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 73, 74. İbn Kudâme, *el-Muğni*, C.VII, s. 458, 459; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 332; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296, 297; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 333.

87) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; es-Serahsî, *el-Mesûsât*, C.XII, s. 363; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 177, 178; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 332, 333; Nevevî, *el-Mecmû'* C.XVII, s. 297; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.IV, s. 190, 191; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 50-52.

88) Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 73, 74.

89) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IX, s. 163, 164.

Şafii mezhebine göre erkek mahremi olan kadınların diz kapağı ve göbek arası hariç diğer kısımlarına fitne endişesi ve şehvet bulunmaması şartıyla bakabilir. Ancak diz kapağı ile göbek arasına bakmak ittifakla haramdır. Çünkü mahremiyet ilişkisi aralarında evliliği ebedi olarak haram kıldığı için bu şekildeki kadın ve erkek bir arada bulunan iki kadın veya iki erkek gibi kabul edilmektedir.⁹⁰

Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre, Nur suresi 31. ayeti gereğince erkek, kendinden ve bayandan emin olmak ve şehvetin bulunmaması şartıyla mahremi olan bayanın saçına, başına, yüzüne, bağrına, göğsüne, pazı kısmına ve ayak ve dizden aşağı bacağına bakabilir ve dokunabilir. Ancak mahremi olan kadınların şehvet yeri olduğu için diz kapağı ile göbek arasına ve sırtı ile karnına bakması haramdır.⁹¹

Kadının erkeğin avreti olan diz kapağı ile göbek arası hariç diğer kısımlarına bakması Hanefi mezhebi, Şafii mezhebindeki bir görüş ve Hanbeli mezhebindeki ağırlıklı görüşe göre ancak fitne ve şehvet bulunmadığı durumlarda caizdir. Hz. Aişe'nin mescitte bir bayram günü gösteri yapan Habeşlileri seyretmesi de bunun delili olarak kabul edilmektedir.⁹² Şafii mezhebindeki diğer görüşe göre “gözlerini harama bakmaktan sakındırınlar” ayeti ve “Biz Peygamber’in yanında iken İbn Umî Mektûm geldi ve Rasulullah’ın huzuruna girdi. Bu durum hicâb ayetinden sonra idi. Bunun üzerine Rasulullah “ondan hicablanın” dedi. Ben ya Rasulullah o bizi görmeyen ve tanımayan âmâ birisi değil midir? Dedim. Bunun üzerine Rasulullah “siz ikiniz de ama mısınız? Onu görmüyor musunuz?” dedi”⁹³ hadisi gereği kadının erkeğin avretine ve avret dışındaki kısımlarına şehvet ve fitne bulunsun veya bulunmasın bakması caiz değildir.⁹⁴

Bakılması ve dokunulması haram olan avret hakkındaki bu hükümler, zaruretin veya ihtiyacın bulunmaması şartına bağlıdır. Şahitlik yapmak, sünnet etmek, tedavi etmek gibi sebeplerle kişinin avretine bakmak zarurettten dolayı ittifakla mümkündür. Zarurete binaen kadınlara bakmada, mahreme bakmakla mahrem olmayanlara bakmak arasında fark yoktur.⁹⁵

90) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 246; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 177; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 297; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 33.

91) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 43-45; es-Serahsî, *el-Mesbût*, C.XII, s. 365, 366; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C.VII, s. 455, 456; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 155, 156; en-Nesevî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777.

92) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 52, 53; es-Serahsî, *el-Mesbût*, C.XII, s. 362; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 178; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C.VII, s. 465, 466; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 154; en-Nesevî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1113; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 41-43.

93) Tirmizî, *Kitâbu'l-Edeb*, 62; Ebû Dâvûd, *Kitâbu'l-Libâs*, 36.

94) İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1113.

95) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 55-57; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 162, 163; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.II, s. 680, 681; es-Serahsî, *el-Mesbût*, C.XII, s. 373, 374, 377, 378; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-*

II. İslam Fıkhdında Tesettür

Kur'an'da genel anlamda ve korunma amaçlı giyinme, libas kelimesiyle;⁹⁶ kadınların tesettürü ile ilgili açıklamalar ise ziyinet, hımâr, cilbâb ve hicâb kelimeleri ile yapılmıştır.

Tesettür kelimesi setere fiilinden türemiş olup gizlenmek, saklanmak ve gizlemek gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁷ Ziyinet, sözlükte kendisi ile süslenilen süs ve süs eşyası⁹⁸ anlamına gelmekte olup Kur'an'da ise daha çok kadınların süslenmek amacıyla kullandıkları elbise, takı, yüzük, süs eşyaları, sürme ve kına gibi hoşâ giden ve güzel bulunan nesnelere anlamında kullanılmıştır.⁹⁹

Ziyinet, bir taraftan yaratılıştan gelen ve sonradan elde edilen; diğer taraftan da zâhir (görünen) ve bâtın (gizli) olarak sınıflandırılmaktadır. Yaratılıştan gelen ziyinet kadının yüzü, saç ve vücut güzelliğidir. Sonradan edinilen ziyinet ise, kadının kendisini güzelleştirmek için kullandığı elbise, takı, sürme ve kına gibi şeylerdir. Dolayısıyla kadının ziyneti, ister yüz, saç, vücut güzelliği gibi yaratılıştan olsun, ister elbise, süs eşyası, boya v.b. gibi sonradan kazanılanlardan olsun, kendisini süsleyen ve güzelleştiren her şeydir.¹⁰⁰

“Kendiliğinden görünen kısımlar hariç ziyinetlerini göstermesinler”¹⁰¹ ayetindeki “ziyinet” kelimesi avretin dolayısıyla tesettürün sınırının belirlenmesi konusunda özel bir öneme sahiptir. Çünkü “ziyinet” ifadesinden hareketle ziyinetler iç ve dış ziyinet olarak taksim edilmekte ve buna göre insanların avret sınırları belirlenmektedir. Kadının kullandığı kına, sürme ve yüzük gibi dış ziyinetleri, yabancı erkeklerin görmesinde sakınca bulunmazken taç, halhal, küpe, gerdanlık, pazıbent gibi gizli ve iç ziyinetleri ise yabancı erkeklerin görmesi yasaktır ve sadece kadının mahrem akrabaları ve kocası görebilir.¹⁰²

Nur suresi 31. ayetinde ziyinet eşyalarının gösterilmesi değil o ziyinet eşyalarının bulunduğu baş, kulak, boyun, göğüs, pazılar, kollar ve bacaklar gibi vücut uzuvlarının ve

Kebîr, C.XXIII, s. 176, 177; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.VII, s. 459; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 294; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 154; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.IV, s. 190, 191; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C.IV, s. 45-49; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 162; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 333.

96) 7/Araf/26; 22/Hac/23; 35/Fatır/33.

97) Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 416.

98) Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 410.

99) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 70, 71; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 353.

100) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 179; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 331; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 163.

101) 24/Nur/31.

102) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 163; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 179, 180; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 331; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.XVII, s. 296; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 158, 159.

bu uzuvlarda iken süslerin gösterilmesi yasaklanmıştır. Çünkü tek başlarına ziynet eşyalarına bakmanın hiçbir sakıncası yoktur. Yasak olan bunlar kadının vücudunda iken bakmaktır. Bu durum ise kadının azalarına bakmanın yasaklığını daha kuvvetli bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁰³

Ayetin “Başörtülerini yakalarının üstüne indirsinler”¹⁰⁴ kısmı “süslerini göstermesinler” kısmından sonra geldiği için yakalar kelimesi ile zorunlu olarak boyun, gerdan ve göğüs kısmının ziynet yani avret olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yaka elbisenin boyun tarafından açık olan kısmı demektir.¹⁰⁵ Buna göre Kur’an kadının vücudunu ziynet kabul etmekte fakat örtülmesi hususunda bazı istisnalar getirmektedir. Dışarıda kalan kısımlar örtülmeyecek, örtünün içinde kalan kısımlar ise mahrem akrabaların yanında açılabilir. ¹⁰⁶

Hımâr kelimesi Nur suresi 31. ayette geçmektedir. Sözlükte “örtmek ve gizleyip saklamak”¹⁰⁷ anlamına gelen hamr kökünden türeyen hımâr (çoğulu humur) kelimesi kadının başına örttüğü örtü¹⁰⁸ anlamına gelmektedir. Ayetin “Başörtülerini gerdanlıklarına doğru salsınlar” kısmı cahiliye dönemi kadınlarına muhalefeti içermektedir. Çünkü onlar başlarını örttikleri zaman boyun, göğüs ve saçlarının uç kısımlarını açık tutarak başörtülerini arkalarına sarkıtlardı. İşte ayetteki bu ifade ile müslüman kadınların boyun, göğüs ve gerdanlıklarını da örtmeleri emredilmiştir.¹⁰⁹

Cilbâb kelimesi Ahzâb suresinin 59. ayetinde “Üzerlerine cilbâblarını giysinler” ifadesi ile geçmekte olup sözlükte “bütün bedeni örten giysi, başörtüsü, kadının elbiselerini tamamen örttüğü örtü, çarşaf gibi dış elbise ve üstlük”¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

“Üzerlerine cilbâblarını giysinler” ayetinde cilbâb ile ne kastedildiği hususunda farklı yorumlar söz konusudur. Cilbâb, düz bir örtü, yüzü de kapsayacak ve bir göz veya iki göz açık kalacak şekilde bütün vücudu örten çarşaf, ferace ve câr gibi dış elbise, başörtüsünün

103) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 179, 180; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 155; en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 777; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, , C.X, s. 32; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3503, 3504; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 158, 159; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 70, 71; Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 353.

104) *Nur suresinin 31. ayetinde başörtüsünün özellikle yakaların üstüne kadar indirilmesi vurgulanmaktadır. Çünkü Cahiliye dönemi kadınlarının elbiselerinin yaka kısımları göğüslerini ve çevrelerini gösterecek şekilde oldukça geniş idi. Dolayısıyla kadınlar başörtülerini arka tarafa doğru sarkıtarken göğüs ve boyunları açıkta kalırdı.* (Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, , C.X, s. 32).

105) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 179, 180; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 158, 159; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C.X, 32.

106) Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 70, 71.

107) Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 255.

108) el-Kurtûbî, *el-Câmî*, C.VI, s. 332; Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 255.

109) el-Kurtûbî, *el-Câmî*, C.VI, s. 331, 332; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1114.

110) Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 128.

üzerine konulan başörtüsünden daha geniş fakat ridâdan daha küçük yüzü örten bir giysi, başörtüsünün üstünden giyilen perdesü, manto gibi bütün vücudu örten bir ridâ şeklinde açıklanmıştır.¹¹¹

Bu açıklamalardan cilbâbın gündelik elbiselerin üzerine giyilen ve vücudu tamamen örten dış giysi olduğu anlaşılmaktadır.¹¹²

Cilbâb, Müslüman kadınların cahiliye kadınları ve kölelerinden farklı olduklarının bilinmesi, ahlaksız kadınlardan ayırt edilmesi, iffetli olduklarının bilinmesi ve böylece eziyet edilmemeleri için farz kılınmıştır.¹¹³ İslam'ın ilk yıllarında Medine'de kadınlar ihtiyaçları için dışarı çıktıkları zaman kötü niyetli kişiler köle kadınlara sataşıyorlardı. Bazen hür kadınlara da köle bahanesiyle sataşıyorlardı. Bunun üzerine sadece başörtüsü ve gömlekten oluşan basit elbise yerine dışarı çıkarken yüzünü de örtecek şekilde cilbâb giymek suretiyle köle kadınlardan farklı giyinmeleri ve böylece hür oldukları bilinerek eziyet edilmemeleri için cilbâb emredilmiştir.¹¹⁴

Hicâb kelimesi ise “*Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman hicâb (perde) arkasından isteyiniz. Böylesi hem sizin kalpleriniz hem onların kalpleri için daha nezihdir.*”¹¹⁵ ayetinde geçmektedir. Hicâb sözlükte “*örtü, perde*”¹¹⁶ anlamına gelmektedir. Bu kelime kapalı alanlarda perde ve kapı gibi nesnelere ifade ederken, açık alanlarda yüz örtüsü ve peçe olarak anlaşılmıştır.¹¹⁷

A. Namazda Avret ve Tesettür

Müçtehit imamlar genel anlamdaki örtünme ile ilgili nasları ve namazın uygulanmasıyla ilgili sünneti esas alarak namazda asgari örtünme şeklini belirlemişlerdir.¹¹⁸ “*Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde zîynetlerinizi alınız...*”¹¹⁹ ayetinden dolayı Müslümanın namazda ve tavafta elbisesini üzerine alması ve avretini örtmesi gerekmektedir.

111) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 248; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 864, 865; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396; Said Havva, *el-Esâs fi'l-Tefsîr*, C.XI, s. 475, 479; en-Nesefî, *Tilbetü'l-Talebe*, s. 950; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1288; Yazır, *Hak Dîni*, C.VI, s. 3927, 3928; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtü'l-Ahkâm*, C.II, s. 383, 384.

112) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 864, 865; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396; Said Havva, *el-Esâs fi'l-Tefsîr*, C.XI, s. 475, 476; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 354.

113) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 864, 865; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXXV, s. 198, 199; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396, 397; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1288; Said Havva, *el-Esâs fi'l-Tefsîr*, C.XI, s. 475, 476; Yazır, *Hak Dîni*, C.VI, s. 3928.

114) el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396; en-Nesefî, *Tilbetü'l-Talebe*, s. 950.

115) 33/Ahzâb/53.

116) Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, s. 156.

117) Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 354.

118) Gözübenli, *Namaz*, s. 81.

119) 7/A'râf/31.

Dolayısıyla Setr-i avret namaz ve tavafta da farzdır.¹²⁰ Ancak namazda avretin örtülmesinin sünnet olduğunu belirten görüşler de mevcuttur.¹²¹

Bu ihtilafın sebebi ise ayetteki talebin, gerekliliğe veya muhayyerliğe hamledilmesinde yatmaktadır. Örtünmenin gerekliliğini savunanlar ayeti, avretin örtülmesinin gerekliliği şeklinde anlamakta ve ayetin nüzul sebebinin delil olarak getirmektedirler. Cahiliye döneminde müşrikler Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ettiklerinden dolayı bu ayet, kutsal mekânları çıplak şekilde ziyaret veya tavaf etmeyi yasaklamaktadır. Ayetteki ifadeyi muhayyerliğe yoranlar ise ziyneti, rida ve elbise şeklindeki zahiri ziynet olarak kabul etmektedirler.¹²² Ayetteki ziynet kelimesi ile avret yerlerini örtecek elbise,¹²³ mescit kelimesi ile de namaz kastedilmektedir.¹²⁴

Hanefi mezhebine göre, namazda vücudun örtülmesi ile ilgili asgari ölçü erkek için göbek hariç diz kapağı dâhil olmak üzere göbek ve diz kapağı arası kadın için ise eller, ayaklar ve yüz hariç bütün bedendir.¹²⁵

Şafii, Maliki, Hanbeli mezhebi ve İbn Hazm'e göre ise erkeğin namazdaki avreti göbek altından itibaren diz kapağı arasındır. Göbek ve diz kapağı avret değildir. Kadının avreti ise iki el ve yüz hariç tüm vücududur. Yüzün ve iki elin ihramlı iken açık olmasının emredilmesi namaz ibadetinde de bu iki uzvun avret olmadığı dolayısıyla örtülmesinin gerekli olmadığını göstergesidir.¹²⁶ Şafii mezhebinde ayakların üstü de avrettir. Alt kısmında ise iki görüş mevcuttur. Mezhebin ilk görüşüne göre iki ayak avret değil iken sonraki görüşüne göre ayağın üstü avret altı ise avret değildir.¹²⁷

120) Şâfî, *el-Umm*, C.I, s. 181, 183; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 240, 241; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 40; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.II, s. 37, 64; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C.I, s. 90, 91; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 101, 102; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.II, s. 5, 6; Yazır, *Hak Dîni*, C.III, s. 2152, 2153.

121) el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 105.

122) İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C.I, s. 89, 90.

123) Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45.

124) Faysal Mevlevî, *İbadetler Fıkhı*, Çev. Recep Çetintaş, İstanbul, 1991, s. 61.

125) eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, C.III, s. 47-49, 52, 54, 55; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s.676; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 45, C.IV, s. 154; Gözübenli, *Namaz*, s. 81, 82; Köse, *Helâller-Harâmîlar*, s. 332; Apaydın, *Namaz*, s. 229, 230; Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 110, 111; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 70.

126) Şâfî, *el-Umm*, C.I, s. 181; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.I, s. 216, C.II, s. 681-683; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 40, 246; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C.I, s. 90, 91; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIII, s. 176, 178; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 241; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 651, 653, 654, 671-673, 676; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.III, s. 170, 171, C.XVII, s. 295-297; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 105, 106, 246; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1113; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, C.I, s. 508, 509, C.IV, s. 36, 41, 42; er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, C.II, s. 7, 8; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 155-157; Gözübenli, *Namaz*, s. 82.

127) Şâfî, *el-Umm*, C.I, s. 183; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 40; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.III, s. 171; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, C.I, s. 509, 510.

Kadının saçı, namaz içinde avrettir ve “Allah buluş çağına girmiş kadının namazını başörtüsüz kabul etmez”¹²⁸ hadisi gereği namazda kadın başörtülü bulunmalıdır görüşünde olan Cumhur, kadının avreti açık olarak namaz kılması halinde namazı iade etmesi gerektiğini belirtmektedir.¹²⁹

Maliki mezhebinde namazda avretin örtülmesi gerekli olmasına rağmen tesettüre riayet edilmediği takdirde namazın iadesinin gerekli olup olmadığı ihtilaf vardır. Mezhep âlimlerinin çoğunluğuna ve asıl olan görüşe göre avretin örtülmesi namazın sıhhati için farzdır ve ihlali halinde namazın iadesi gerekir. Ancak kişinin tesettürü unutmaması veya giyecek bir şey bulamaması durumunda avreti açık olarak namazını kılabilir.¹³⁰ Namazda avretin örtülmesini farz değil sünnet kabul eden Malikî fakihlere göre avretin örtülmesinin gerekliliği namaza has olmayan genel bir durum olduğu için namazda ayrıca farz kılınmamıştır.¹³¹ İmam Malik avreti açık olarak namaz kılan kadının vakti içinde namazı iade edeceğini ancak vakti çıktıktan sonra iade etmeyeceğini söylemektedir.¹³²

Hanefî ve Malikiler erkek ve kadının namazdaki avretini ağır ve hafif olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Kişinin avretinin edep yerleri ağır avret; diğer kısımları ise hafif avrettir. Bu ayırım bakma açısından değil namazda örtünme açısından dikkate alınır.¹³³ Kişinin ağır avretinden bir dirhemden fazla kısmın görünmesi namazı bozduğu halde hafif avret kısmının, Ebu Hanife ve imam Muhammed’e göre ancak en az dörtte birlik kısmı Ebu Yusuf’a göre ise en az yarısı görünürse namazı bozar.¹³⁴ Ancak Serahsî namazın bozulması açısından ağır ve hafif avret ayırımını kabul etmemekte ve bütün avret kısımlarında dörtte birlik ölçütün geçerli olduğunu belirtmektedir.¹³⁵

Hanbelî mezhebi ise, hafif veya ağır avretin namazda az bir kısmının görülmesini namazın geçerliliğine engel görmemektedir. Çünkü bir şeyin azından kaçınmak meşakkate sebebiyet vermekte, meşakkat ise mazur görülmektedir. Görünen avret kısmının azlığının ve çokluğunun ölçütü ise genellikle bakan kişinin az veya çok görmesidir.¹³⁶

128) Tirmizi, Kitâbu’s-Salât 161; Ebû Dâvûd, Kitâbu’s-Salât 86.

129) Şâfiî, *el-Umm*, C.I, s. 181, 183; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 250-252; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.II, s. 64; Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 40; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, C.I, s. 91; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 653, 654, 671-673; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 101, 102; er-Remlî, *Nihâyetü’l-Muhtâc*, C.II, s. 5, 6.

130) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 651; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 169.

131) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 651; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 169; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 101, 102.

132) İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, C.I, s. 91.

133) eş-Şeybânî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, Beyrut, 1986, s. 82; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.II, s. 64, 65, C.XII, s. 358, 359; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 654, 676; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 46; Apaydın, *Namaz*, s. 230, 231; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 333; Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 111.

134) eş-Şeybânî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, s. 82; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.II, s. 64, 65; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 654, 676; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.I, s. 46.

135) es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.II, s. 64, 65.

136) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 653, 654; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 169.

B. Günlük Hayatta Tesettür

Kadın ve erkeklerin sokaktaki giyimleri, toplum hayatında huzuru sağlama, dini-ahlaki değerleri koruma ve bazı olumsuzlukları önleme çerçevesinde ele alınmaktadır.¹³⁷

İffeti koruma amacıyla süs yerlerinin kapatılması anlamındaki tesettür Nur suresinde belirtilmektedir. Nur 30 ve 31. ayetlerinde Allah, erkeklere verdiği gözlerini sakınmaları ve namuslarını korumaları emrine ilaveten kadınlara yabancı erkeklerin yanında süslerini göstermemelerini emretmiş bunun da kadınlar için daha temiz ve uygun bir durum olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Dolayısıyla sokağa çıkarken avretin tamamen örtülmesi gereklidir.¹³⁹

Ahzab suresi 59. ayette cilbâb ile avretin örtülmesi değil dışarı çıkarken kadınların dış giysi kullanmaları emredilmektedir.¹⁴⁰

İslam dini özellikle kadının örtünmesi ve korunması noktasında hassasiyet göstermiş ve sadece “*Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zîynetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah, hakkıyla iştirakdir, hakkıyla bilendir*”¹⁴¹ ayeti ile ihtiyar kadınlara bazı istisnalar getirmiştir. Fakat bu istisna da “*zîynetlerini göstermeksizin*” ifadesi ile sınırlandırılmıştır. Yani kadınların dış elbiselerini çıkarmalarından maksatları süslerini açığa çıkarmak olmamalıdır. Ancak bu ruhsatla beraber yine de bundan sakınmaları tavsiye edilmektedir.¹⁴²

Müslüman kadın cahiliye devri kadınlarından ve kâfir kadınlardan farklı olarak örtünmek suretiyle kendi onurunu ve iffetini korur. “*Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın*”¹⁴³ ayeti müslüman kadının, cahiliye dönemi kadınının yaptığı gibi açılıp saçılarak dışarıda bulunmasını uygun görmemiştir.¹⁴⁴ “*Ey peygamber! Müminlerin kadınlarına söyle*” kısmındaki emir bütün

137) Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 354.

138) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 326, 327; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 147.

139) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 240, 241; Gazzâlî, *el-Vecfz*, s. 40.

140) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C.II, s. 378; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 168; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 399, 400.

141) 24/Nur/60.

142) ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 736; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, C.XXIV, s. 30; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VI, s. 380, 381; en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 790; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, s. 1129; Yazır, *Hak Dîni*, C.V, s. 3539, 3540; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C.X, s. 147, 148; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 168, 169.

143) 33/Ahzab/33.

144) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.IX, s. 174; Yazır, *Hak Dîni*, C.VI, s. 3890, 3891; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C.XI, s. 405; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 171; Karaman, *Kur'an Yolu*, C.IV, s. 381, 382.

kadınlar için umum olmasına rağmen “*evlerinizde oturun*” emri “*siz diğer kadınlar gibi değilsiniz*” ifadesinden de anlaşıldığı üzere sadece peygamberin hanımları için geçerlidir.¹⁴⁵

C. Elbisenin Özellikleri

Kur’an’da ve hadislerde örtünme için belli bir model ve tarz öngörülmüş değildir. Avret sayılan yerler gerektiği şekilde örtüldükten sonra elbisenin şekli, modeli ve rengi kişinin zevkine, örfüne ve iklime göre ayarlanabilir.¹⁴⁶

“*Cilbablarını giyinsinler*” ayeti gereği elbise örtülmesi gereken yerleri örtecek şekilde olmalıdır.¹⁴⁷

Elbise cildi belli edecek ve gösterecek şekilde ince ve şeffaf olmamalıdır.¹⁴⁸ Çünkü elbise bakan kişi ile cilt arasında engel oluşturmalıdır. Dolayısıyla şeffaf elbise cilt rengini örtmediği ve belli ettiği için hem vücudun görülmesini hem de bakışları engellemekte ve böylece de tesettür gerçekleşmiş olmamaktadır. Esmâ hadisi buna delildir.¹⁴⁹ “*Cehennem halkından iki sınıf var ki yüzlerini görmeyeceğim. Sığırkuyruğu gibi kamçıları yanlarında bulunduran ve bunlarla insanlara vuranlar ile giyinik çıplak, sallanarak yürüyen ve saçları ise deve hörgücü gibi olan kadınlardır ki bunlar cennete girmeyecekler ve cennetin kokusunu dahi alamayacaklardır. Hâlbuki cennetin kokusu çok uzaklardan alınır*”¹⁵⁰ hadisinde giyinik çıplaklar ifadesi, sureten giyinik olan fakat hakikatte çıplak sayılan kadınlardır. Çünkü bu kadınlar bedeni örtmeyen ve avreti gizlemeyen elbise giymektedirler. Hâlbuki elbiseden maksat örtmektir. Dolayısıyla elbise örtmüyorsa sahibi çıplak demektir.¹⁵¹

İslam, kadının azalarını hacim veya şekil olarak belli edecek kadar dar elbiseler giymesini haram kılmıştır.¹⁵² Ancak ten rengini belli etmemekle beraber diz ve kalça gibi

145) Yazır, *Hak Dîni*, C.VI, s. 3890, 3891.

146) Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 333, 334.

147) el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 384; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 172.

148) Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.I, s. 217; es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 375; ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, s. 726; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 653, 654; el-Kurtûbî, *el-Câmi'*, C.VII, s. 396; Nevevî, *el-Mecmû'* C.III, s. 173; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 384, 385; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 90, 172, 173; Gözübenli, *Namaz*, s. 82.

149) Gazzâlî, *el-Vecîz*, s. 41; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 384, 385.

150) Müslim, *Kitâbu'l-Libâs* 5547.

151) es-Serahsî, *el-Mebsût*, C.XII, s. 375; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 385; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 90.

152) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, C.II, s. 384, 385; el-Kardâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 90, 172, 173; Gözübenli, *Namaz*, s. 82.

organları cismen belli edecek şekilde dar olursa bununla namaz caizdir. Çünkü elbisenin örtmesi demek cildin renginin belli olmaması demektir. Bu da gerçekleşmiştir.¹⁵³

“Peygamber’imiz erkeğe benzemeye çalışan kadına ve kadına benzemeye çalışan erkeğe lanet etti”¹⁵⁴ hadisinde de ifade edildiği üzere elbise karşı cinse mahsus bir elbise olmamalıdır. Kadın ve erkek ayrı ayrı özelliklerle yaratılmıştır. Şayet erkek kadınlara kadın da erkeklerle çöküntü kendiliğinden başlar ve huzursuzluk oluşur.¹⁵⁵

Elbisede diğer dinlere ait semboller bulunmamalı ve diğer din mensuplarına mahsus elbiseye benzememelidir. Peygamberimiz “Bir kavme benzemeye çalışan onlardandır”¹⁵⁶ buyurmak suretiyle bu anlayışı ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

“İpek elbise ve altın ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helal kılındı”¹⁵⁸, “İpeği, iyilik ve hayırdan nasibi olmayanlar giyer”¹⁵⁹, “İpeği, ahiretten nasibi olmayanlar giyer”¹⁶⁰ ve “İpek, iyilik ve hayırdan nasibi olmayanların giysisidir.”¹⁶¹ hadisleri ile ipek elbisenin ümmetinin erkeklerine haram, kadınlarına ise helal kılındığı belirtilmiştir. İslam âlimleri de bunlara dayanarak ipek elbise giymenin erkeklere haram, kadınlara helal olduğu noktasında görüş birliğine varmışlardır.¹⁶² Elbisede ipeğin çok az derecede bulunması önemli değildir.¹⁶³

İpeğin erkeklere haram kılınmasının illeti Naslar tarafından açıklanmadığı ve akılla da kavranmadığı için haramlık hükmü sadece asla mahsustur yani ipekle sınırlıdır ve bu hükmün kıyas yoluyla başka tür giysilere verilmesi uygun değildir. Bundan dolayıdır ki suni ipeğin giyilmesi haram değildir.¹⁶⁴

153) Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 173; er-Remlî, *Nihâyetü’l-Muhtâc*, C.II, s. 8.

154) Tirmizi, *Kitâbu’l-Edeb* 68; Ebû Dâvûd, *Kitâbu’l-Libâs* 30.

155) el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.XIII, s. 264; es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtü’l-Ahkâm*, C.II, s. 386; el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 91, 173.

156) Ebû Dâvûd, *Kitâbu’l-Libâs*, 5.

157) el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 173; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 334.

158) Tirmizi, *Kitâbu’l-Libâs*, 1.

159) Buhârî, *Kitâbu’l-Libâs* 30; Müslim, *Kitâbu’l-Libâs* 5371, 5376.

160) Müslim, *Kitâbu’l-Libâs*, 5368.

161) Müslim, *Kitâbu’l-Libâs*, 5371.

162) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 354-361, C.IX, s. 245, 246; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C.I, s. 221; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.I, s. 660, 661; Nevevî, *el-Mecmû’*, C.III, s. 181, 182; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 157, 158; el-Karâfî, *ez-Zehîra*, C.II, s. 109, 110, C.III, s. 260, 261; el-Kardâvî, *İslam’da Helâl ve Haram*, s. 86-89; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 334; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 355.

163) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C.II, s. 354-361; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, C.IV, s. 157, 158.

164) Koca, *İslam İbadet Esasları*, s. 355; Köse, *Helâller-Harâmlar*, s. 334.

SONUÇ

Avret, erkek ve kadının vücudunda örtülmesi gereken ve başkasının bakmasının haram olduğu uzuvlar anlamına gelmekte olup, erkeğin edep yerlerinin; kadının ise yüzü, iki eli ve ayağı hariç diğer tüm uzuvlarının avret olduğunda ittifak bulunmaktadır. Erkeğin uyluk kısmının, kadının ise iki el, yüz ve ayağının avret olup olmadığına ise ihtilaf bulunmaktadır. Fıkıhçıların çoğunluğunun görüşü erkeğin göbek ile diz kapağı haricindeki uzuvların; kadının ise iki el, yüz ve ayağının avret olmadığı yönündedir.

Meşakkatin giderilmesi, günlük işlerde ve alışverişte bu uzuvların kullanılma ve açık tutulma gerekliliği, namazda ve hacda bu kısımların açık tutulmasının emredilmesi gibi gerekçelere binaen, Nur suresinin 31. ayetindeki “*Kendiliğinden görünen uzuvlar hariç*” ifadesinden kadının iki eli, yüzü ve ayağı gibi uzuvlar anlaşılmalıdır. İsbetli olduğunu kabul ettiğimiz bu anlayışa göre kadının iki eli, yüzü ve ayağı tesettürden istisna tutulmuştur.

Fıkıhçılar arasında ihtilaf bulunmakla beraber kadının ve erkeğin avreti dışındaki uzuvlarına fitneye ve şehvete sebebiyet vermeden bakmanın sakıncalı olmadığı kanaatindeyiz. Ancak avret olan uzuvlara zaruret halleri dışında bakmak kesinlikle haram iken bu kısımlara ilk ve ani bakış hadislerde de belirtildiği üzere müsamaha ile karşılanmalıdır.

Kadının namazdaki avreti, yüz, iki el ve ayakları dışındaki tüm vücudu olup avretin namaz kılariken örtülmesi farzdır. Namaz kılariken kadınların ayaklarının avret olup olmadığına ise ihtilaf bulunmakla beraber avret olmadığı kanaatindeyiz.

İmam Malik ve bir kısım Maliki fakihler, setri avretin namaza has olmayan genel bir farz olduğunu, namazda ve namaz dışında uyulması gereken dini bir emir bulunduğunu dikkate alarak kadınların başlarını örtmelerini ayrıca namazın farzlarından değil sünnetlerinden kabul etmişlerdir. Ancak mezhep âlimlerinin çoğunluğuna ve mezhepteki asıl olan görüşe göre avretin örtülmesi namazın sıhhati için farzdır ve ihlali halinde namazın iadesi gerekir.

Müslüman kadın için ayette cilbâb denilen bir dış kıyafetin emredildiği fakat şekli ve rengi belirtilmediği için klasik kaynaklarda cilbâbın şekli konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak uzuvları belli etmeyecek biçimde olması ve avret olan uzuvları örtmesi şartıyla kadınların dış kıyafetlerini somut bir şekilde belirlemenin uygun olmadığını ve kıyafetin zaman ve mekâna bağlı olarak değişiklikler gösterebileceğini söylememiz mümkündür.

KAYNAKÇA

- Apaydın, H. Yunus, “*Namaz*”, *İman ve İbadetler*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.

- Dârakudnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen el-Bağdadî (ö.385/995), Sünenu'd-Dârakudni, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö.275/889), *Sünenü Ebi Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Faysal Mevlevî, *İbadetler Fıkhı*, Çev. Receb Çetintaş, İstanbul: 1991.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed (ö.505/1112), *el-Vecîz fi Fıkhî Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Gözübenli, Beşir “*Namaz*”, *İslam İbâdet Esasları*, Ankara: 2013.
- Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vesîd*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî (ö.456/1064), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil el-Kureşî ed-Dimeşkî eş-Şafî (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî el-Hanbelî (ö.620/1224), *el-Muğnî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed (ö.595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (ö.684/1285), *ez-Zehîra*, Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1994.
- Karaman, Hayreddin, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Kardâvî, Yusuf, *İslam'da Helâl ve Haram*, Çev. Ramazan Nazlı, İstanbul: trs.
- Koca, Ferhat, *İslam İbadet Esasları*, Ankara: 2013.
- Köse, Saffet, “*Helâller-Harâmilar*”, *İslam İbâdet Esasları*, Ankara: 2013.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Mâlikî (ö.671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2006.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd (ö.683/1285), *el-İhtiyâr Li Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.
- Müslim İbnu'l-Haccâc en-Nîsâbûrî (ö.261/875), *Sahîhu Müslim*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö.710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl. (Tefsîru'n-Nesefî)*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- Nesefî, Necmuddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (ö.537/1143), *Tilbetü't-Talebe fi'l-İstulâhâti'l-Fıkhıyye*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (ö.676/1278), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mehezzeb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Râzî, Fahruddîn, Muhammed b. Ömer el-Bekrî eş-Şafî (ö.604/1207), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2004.

- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî (ö.1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Sâbûnî, Muhammed Alî, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, İstanbul: trs.
- Said Havva (ö.1989), *el-Esâs fi't-Tefsîr*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl (ö.483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Seyyid kutub (ö.1967), *Fî Zülâli'l-Kur'an*, Çev. Salih Uçan, Vahdettin Uçan, Mehmet Yolcu, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Umm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasen (ö.189/804), *el-Câmi'u's-Sağîr*, Beyrut: 1986.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasen (ö.189/804), *Kitâbu'l-Asl*, Beyrut: 1990.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali (ö.476/1084), *el-Mühezzeb*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2003.
- Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed (ö.977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Şam: Daru'l-Feyhâi, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ (ö.297/910), *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2002.
- Yazır, Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (ö.538/1144), *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'uyuni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.